

ISTVÁN LAJOS

A KORONDI HAGYOMÁNYOS ÁLLATTARTÁS KÖRÉBŐL

A szakirodalom tanúsága szerint a hagyományos népi állattartás számos területén még az adatgyűjtés is csak a kezdeteknél tart, mily messze vagyunk tehát attól, hogy akár a részletekről, akár az egészről átfogó képünk legyen. Így az állattartással foglalkozó legtöbb kutató figyelmét teljesen vagy jórészt elkerülték a népi tapasztalati tudás olyan területei, mint az állatgyógyítás és a herélés, vagy a kapcsolatos népi jogszokások olyan kérdése, mint az állatok tulajdonjegyei.¹ Az alábbiakban ilyen vonatkozásokban szeretnék hozzájárulni néprajzi ismereteink gyarapításához, adatokat közölve a hagyományos népi állattartás kutatása szempontjából mindaddig amúgy is mellőzött Udvarhelyszék egyik falujából, a fazekassága révén híres-nevezetessé vált Korondról.

Gyógymódok és hiedelmek

A *majorok* (juhásztorok) *kiszálláskor*, rendszerint Szent György-napkor (ápr. 24.), amikor a juhokkal *kiszálltak* a legelőkre, az *első fejéskor* a *fejővederbe* egy nagyobb értékű fémpenzt tettek és a tejet arra fejték, hogy a nyár folyamán a juhok sok tejet adjanak.

A régi időkben a tehén tejét a boszorkányok szokták *elvinni* (elapasztani). Ilyenkor Hegedűs (Szöcs) Mártont szokták elhívni a tej visszaszerzésére. Ő a *pajta* (istálló) ajtóját, amelyben a tehenet tartották, valamint a *könyöklőjét* (azt a lappancsos nyílást, amelyen át az istállóval összeépített csürből a takarmányt az állat elé a jászolyba helyezik) fokhagymával *kente körül*. A tehén szarvát átkötötte cérnával. A cérna közepére egy másik cérnát kötött, ezt a tehén hátgerincén végighúzta és befokhagymázta. Ekkor a házigazdával előkerestette azt a pokrócot, amellyel a tehén borját születésekor először betakarták. A pokrócot összehajtogatták, a pajtaajtó küszöbjére tették, és egy rúddal teljes erővel ütni kezdték; olyan hely is akadt, ahol fejszefokkal ütötték. Aki a kapun legelsőnek belépett, az „vitte el” a tejet; amikor a pokrócot ütötték, valójában őt ütötték, csak nem lehetett látni. Megtörtént, hogy ilyen esetek alkalmával életre szóló harag támadt a tehentartó gazda, valamint a kapun belépő személy között. Szöcs Marci bá elmenőben azt hagyta hátra, hogy a gazda a tehennek adjon enni *sarjút*, *locsát* (leforrázott lisztet), *csihányos* (csalános) *szénát*, és biztos, hogy a tejet visszahozzák. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a legtöbb esetben a rosszul *kúrált* (gondozott és etetett) tehén tejét „vitték el” a boszorkányok.²

Szöcs Marci bá csak a kuruzsláshoz értett, de a század első felében Korondon híres *marhaurusos* (orvos) volt Lőrincz Lajos, különösen pedig Fábián János. Amelyik állatot Fábián sem tudta *megurusolni*, azt Felsőfalvára apósához, Szász Zsigához, a környék leghíresebb marhagyógyítójához vezették át. Tudományát Zsiga nevű fia örökölte, aki nemrég halt meg. A *kicsikkant* marha- és lóláb fogdosó az öreg Koszta György volt, akitől tudását a 70 éven felül járó, ma is élő György nevű fia örökölte.

Ha a *fojató* (üzekedő) tehén a *fedeztetés* (hágtás) alkalmával *nem vett borjút* (nem lett vemhes), a második fedeztetés előtt három-négy deci *borseprő* pálinkát töltöttek a szájába. Mások meg, amikor a bika leszállt róla, zsírral összekevert szódabikarbónát nyomtak be a *méhszádába*, vagy zsír nélkül, szárazon, egy cső segítségével befűjták, hogy az ondó ne folyjon ki.

Azért, hogy minél előbb *megfűtasson*, vagyis ismét *borjudzó* legyen, a tehénnel *pergelt zabot* etettek.

Még ma is akad elvértve olyan ház, ahonnan semmit sem adnak ki három napig, miután a tehén *megborjudzott*, mert ezzel elvinnék a tehén tejét. Az ellés után a pajtaajtót és a könyöklőt a legtöbb helyen fokhagymával kenték körül, hogy a boszorkányok ne tudjanak az istállóba bemenni és a tejet elvinni.

Ha az ellés után a tehén *poklája* vagy *mása* (méhlepénye) nem tudott *eljönni* (kijönni), kilógó részére *bocskortákot* (lyukas bocskor bőrbetétjét) kötöttek; ez enyhén húzta, mire a lepény kijött. A lepényt *forrás fejébe* temették (mezei kutak mellett abba az irányba, amerről a kútba a víz jött), hogy a tehén minél több tejet adjon.

A borjú körméről, amint megszületett, a lehámló réteget leszedték, korpába keverték, az első tejet erre fejték és a tehénnel megetették — ennek a szokásnak azonban ma már nem tudják a magyarázatát.

Amikor látták, hogy a marha vagy a disznóféle nem kellő étvágyal eszik, az állat fejét és sok esetben a testét is bedörzsölték *vadalmaecettel*; a disznófélel *fokhagymáslevet* is itattak. Ha az étvágytalanság okát *igézésnek* minősítették, akkor *vizet vettek* (vetettek). A *vízvetés* úgy történt, hogy egy csésze vízbe sorra három égő parazsat dobtak, miközben mind a háromra a következő imádságot mondták:

*Elindult a boldogságos szép Szűz Mária szerelmes fiával a Gecsemáni kertbe. Útközben találkozott az igézettel, hetvenhét fiával és leányával. Kitakargatták, megnézték és halálra igézték. Mondá: Menj el, menj el, Szent Ilona asszony, a Jordán vizébe, és vess három szenet a vízbe és hozd el az én szerelmes fiamnak, és én is vetek (a tehén nevét mondják) az Atyának, Fiúnak, Szent Lélek Istennek a nevében.*³

Ha a kialudt parazs a csésze fenekére szállott, akkor úgy tartották, hogy az állat valóban meg volt igézve. Ilyenkor a szenes léből három cseppet megittattak vele és a maradékot olyan félreeső helyre öntötték, ahol nem *tapossa fel* senki.

Ha a szarvasmarha *kéreje* (kérőzése) megállott, ujjnyi vastagságú *fűzfavesszőt* rágattak vele, vagy *lózabolát* tettek a szájába. A zablát *felköttek* a szarvához, hogy a szájából ne tudja *kivetni*. Addig rágta a fűzfavesszőt vagy a zablát, amíg a kérőzése megindult.

Ha *megsült* (megrekedt) a gyomra, *húsos szilvát* (nyersét vagy aszalatt is), *pipehúrt* [tyúkhúr. *Stellaria media* (L.) Cyr.] és *lenmagot* főztek össze. Ebből többször is töltöttek a tehénbe, amíg a gyomra megindult. Ha nem tudott vizelni, *fojóvízbe* (patakba) vezették.

Nyári időben a csordába kijáró vagy a legelőn levő fejőstehenek gyakran *megüleméresedtek*: tejük véressé vált. Az ilyenekkel abrakba kevert *büdöskővirágot* (ként) etettek. Az *ülemér* gyógyítására és megelőzésére nagyon sokan használták és ma is használják a *gyertyagyökerű fű* (fecsketárnics. *Gentiana asclepiadea* L.) gyökerét. Ezt vagy az abrakba

vagdalják, vagy sós vízbe teszik, az *megvonja* (kioldja). Ezzel a vízzel *sózzák* (itatják) nyári időben az állatot, vagy a sós vizet az abrakjába keverik.

Volt rá eset, hogy a fejőstehén tőgye megdagadt, eltüzesedett. Ilyenkor azt tartották, hogy valami megmarta. Legtöbb esetben a menyétre gyanakodtak: *menyetmarás*. Ilyenkor előkerült a *szentelt cikó* (húsvét virágvasárnapján szentelt barka) és a *poroncsolatgomba* (redős papsapka-gomba. *Gyromitra esculenta* Fr.); ez július—augusztusban szokott teremni, erős bűze már messziről megérzik. Egy vaslapátra égő parazsat helyeztek, erre tették a szentelt cikót és a gombát. Ezzel este-reggel addig füstölték, amíg helyrejött, vagyis daganata *lepadt*. Mások hideg vízzel is locsolták, hogy a daganat hamarabb leohadjon. A kelésnek induló daganatot *földi bodza* (*Sambucus ebulus* L.) gyökerének a főzetével szokták mosogatni. Ha a daganat hozzáférhető helyen volt, a főzetben megáztatott rongyot is kötöttek rá. A ki nem fakadt kelést kivágták és *kékköves* (rézgálicos) disznózsírt tettek bele, hogy a sebet *pucolja ki*.

Ha a szarvasmarhák vagy a lovak *köhögtek*, *tormát* etettek velük.

Szarvasmarháknak száj- és körömfájás esetén a kukoricalisztet *mepergelték*, kékkövel összekeverték, és ezzel hintették be a beteg, sebes lábakon a körömök közét; az állat szájába is tettek és jól eldörzsölték, hogy mindenütt érje a sebes részeket. Az 1930-as években megkezdtek a kreolinnal, vagyis a gyógyszertári gyógyszerrel való kezelést is.

Ugyancsak szarvasmarhán fordult elő a *békavar*: lábain a körömházak megvarasodtak és a var alatt meggennyesedtek. Ilyenkor az állat foghúsát a fogsora előtt *veres tüzes vassal* enyhén megérintgették. A *békarvarlesütést* a ma élő Balázs (Baba) Péter is érti.

A szarvasmarhák *lepenyején*, az áll alatt lecsüngő bőrén néha *csomó* szokott keletkezni. Az ilyenre meleg puliszkát vagy meleg mosogatórongyot kötöttek. Ha az állat *sümölcsös* volt, többnyire a *pofarészén*, a *sümölcsöt lószőrrel* kötötték meg, mire egy bizonyos idő után *leszáradt*.

Meleg nyarakon sokszor előfordult, hogy a melegtől a legelőn az állatok szemére *hájog* nőtt, megvakultak. Az ilyennek a szemébe *pipás nyálat* szoktak köpögetni, hogy a hályog *kihasadjon*. A hályogot szokták *kurucbéka* (sárgahasú unka. *Bombina variegata* L.) hasával is *súrolni*; ezen olyan finom édesség van, és — az urusosok szerint — olyan váladék, amely a hályogot *kihasítja*. Édesapám 1947-ben szintén ezt a módszert alkalmazta egy hároméves üszön, és a hályog eltávolodott a szeméről. Üvegcserepet is szoktak finomra törni, *fátyolszítán* átszítálni és egy bodzafacsó segítségével az állat szemébe fújták.

Nyáron a legelőn a többnyire vasárnap reggeli *sózás* (sós víz itatás) alkalmával a *sósvízzel* a szarvasmarha hátát is megmosták, hogy az *íme* (bögöly) ne tudjon az állat hátában szaporodni.⁴

A régi időkben télen Korondon is, de főképp a hozzá tartozó Fenyőkút és Pálpataka nevű tanyákon a rossz telelés következtében sok szarvasmarha *megettvesedett*. Még kétféle tetű is kínozza őket: a *marhatetű*, valamint egy ennél kisebb, vörös élősdi, amelyre azt mondták, hogy *kecsketetű*. A tetűirtással sokat kínlódtak. Próbálták petróleumos tejjel bekenni az állatokat, de ez a legtöbb esetben a bőrüket elégette. A leghatásosabb tetűirtó gyógyszernek a hegyi *toplicás*⁵ (vizenyős) helyeken termő *zászpa* (fehér zászpa. *Veratrum album* L.) gyökérfőzete bizonyult.

Közben nagyon vigyáztak, hogy az állat a szőréről a zászfőzetet ne-hogy *benyalja*, mert az mérgező.

Ha csirkék tetvesedtek meg, a fejük tetejét főzőolajjal kenték be, és ettől a tetvek elmentek. Ezt a módszert ma is sokan alkalmazzák.

Az *állatrüh* ellen sós *káposztalevet* használtak: ezzel lemosták az állat testét és jól *lepokrócolták*, hogy melegben legyen. Használtak bűdös-kővirággal összekevert sótalán disznózsírt is; ezzel kenték az állat testén a rühös részeket. Ugyanezeket a gyógyítási módszereket a rüh ellen emberen is alkalmazták. Molnos B. Gergely szerint a rüh legjobb orvossága a *halméregfű* (erdei kutyatej. *Euphorbia amygdaloides* L.) leve.

Mindenik lótartó gazdánál majdnem általános szokás volt, hogy éjszaka mind a gyermekek, mind a felnőttek bent a házban a lovak részére reggeli abraknak egy kisebb disznótető cseberben vagy vederben előkészített zabra vizeltek, hogy a lovaknak jó étvágyuk legyen.

A *kólikás ló* hasa gyakran fáj, a szél *megszorítja*. Amikor eléri a betegség, *kergetezni* szokták (megkergetik). *Keresetlen* kővel (amelyik kő legelőbb a kezükbe kerül) a hasát *súrolják*. Ha van a háznál olyan posztókalap, amelyben Szent György napja és pünkösöd között *zöld békát* (levelibéka) ráztak meg, azzal dörzsölik, mert az használ a legjobban. A lóismerők úgy tartják, hogy az ilyen ló abrakjába *kapor-* és *ánismagot* kell keverni. Édesapámnak is volt ilyen lóva. Amikor a szél megszorította, ő egy kb. 3 cm vastag, 30—40 cm hosszú gumicsövet dugott a ló végelibe. Ezen keresztül a szél a bélből eltávozott, és a ló mindjárt helyrejött.

Ha a ló *húgya megállott* (nem tudott vizelni), juhistaállóba vagy patkba vezették és a *vaszorájába* (húgycsöve végébe) *juhtetűt* tettek fel; ettől a vizelete megindult.

Tavasszal a *kehes* lóval zöld fűvet etettek, ez hozta helyre. Az ilyen lovakat télen óvni kellett a poros takarmánytól. Ezeknek szoktak *áztatottat* készíteni: egy nagy cseberben a megszeccskázott sarjút polyvával összekeverték és vízben megáztatták, majd három-négy órai áztatás után a vizet letöltötték róla. Inkább éjszakára adták a lovaknak. Apai nagyapám, ha nyáron kaszáláskor *siklókígyót* talált, agyonütötte, egy kőre reátette, a napon megszáritotta, megtörte, lovainak az abrakjába kevergette és így megetette. Azt tartotta, hogy *kehesedés* ellen nagyon jó.

A lovak végelében apró élőködő *rozsféreg* szokott megtelepedni. A *rozsférges* lovakkal rozstot vagy rozslisztet etettek. Több lótartó gazda az ilyen rozsférget a ma is élő Kalányos Sándor nevű cigánnyal *szedette el* a lovakból. Tófalvi (Göndör) János nagypénteken nem nyúlt volna bele a ló végelibe, mert a kezeit nem zsírozhatja össze és hússal sem dolgozhat; ennyire tartotta a böjtöt, pedig templomba sohasem járt.

A *telitalpú* (lúdtalpú) ló lábára, a patkó közt a patára, körömrre estétől reggelig *marhaganét* szoktak *csapni* vagy kötni; ez puhította.

Vásáron a ló életkorát a fogáról szokták megállapítani, valamint arról, hogy a *szeme kupája* (a szeme fölötti gödör) mennyire van beesve. Ha a *foga kupája* (érdessége) *le van vásva* és a foghúsa nagyon le van menve a fogakról, akkor már nagyon öreg a ló. Olyan is előfordul, hogy az idősebb ló nem tud jól enni. Az ilyennel *vasráspojt* (reszelőt) szoktak rágatni, hogy fogainak felületét érdesítse, mert akkor jobban tud rágni. Ráspolyrágatás után némelyik ló valóban *megépiül*.

Téli disznóvágás idején, ha *anyadisznyót* vágta le, a felbontás előtt a *csicseit* levagdosták és a disznópajtába *visszavették* (dobták), hogy legyen máskor is malac és disznó a pajtában.

Ősszel, amikor a disznókat kezdték hizlalásra fogni és a *gönnedisznó* (nőstény) *búgott* (párosodott), halat etettek vele, hogy *ne vegyen malacot* (ne legyen malacozó).

Malacokkal történt, hogy nem ettek kellő étvággal, mert *szakájuk* van: a szájukban az alsó állkapcsón a foghús mellett bőrkeményedés nőtt. Ezt bicskával *vették le* (vágta le), miként magam is láttam gyermekkoromban. Olyant is láttam, hogy a malacnak az *agyarhoz* hasonló két hegyes foga nőtt. Ezt *farkasfog*nak nevezték, és harapófogóval *lecsípték*.

Régen bizonyára másféle gyógymódokat is alkalmaztak, de ezek voltak a közismertebbek. Az urusosok talán le is írhatták receptjeiket, de ilyen kéziratok Korondon a mai napig sem kerültek elő. Bár az is lehet, hogy semmit sem írtak le, hanem a fejükben tartották a tudományukat, hogy más el ne sajátítsa. Az urusosoknak legtöbbször kapálással, kaszá-lással, aratással, *pityókaszedéssel* vagy ezekhez hasonló mezei munkával fizettek az állatgyógyításért.

Ezelőtt 30—40 évvel talán nem volt Korondon olyan állattartó ház, ahol karácsony szombatján az olló élet ne kötötték volna be ronggyal. Vízkeresztig nem vágta vele semmit, hogy tavasszal a legelőre kihaj-tandó juhokban vagy más nagyállatokban a farkas, medve kárt ne te-
gyen. Ugyanebben az időszakban a mosott ruhát sem volt szabad akár a ház tornácára, akár a szabadban a kerítésre vagy más helyre kiteríteni, mert a háznál lévő állatok bőre is *száraztórúdra kerül*, vagyis elhul-
lanak.

Tavasszal, amikor a marhákat hajtották fel a legelőre, a kapu küszö-bén egy láncot helyeztek el és a marhákat azon keresztül léptették ki, hogy abban az évben a vadaktól és a nyavalyáktól védve legyenek. Ezt a szokást utoljára 1955. május 15-én láttam az akkor 54 éves Imre Ger-gelynél az Alszeg utcában.

Amit hitt a régi ember, azt ma már nem hiszi az új ember: eltűntek a boszorkányok, nincs többé kuruzsló és nincs marhaurusos sem a falu-ban. Az állatgyógyítással ma már az állatorvosok és az állategészségügyi szakemberek foglalkoznak.

Csikóherelés

A tavasz a legalkalmasabb időszak az állatok herelésére, mert sem nagy hideg, sem nagy meleg nincs. Ha nagyobb hideg volna, a sebet megcsíphetné, ha viszont meleg volna, a seb *megnyüvesedhetnék*, mert a legyek *szállnák*. Korondon emberemlékezet óta az volt a szokás, hogy malacot, borjút, csikót húsvét nagypéntekén *heréltek*.

Mindenik utcának megvolt és ma is megvan a *herélőembere*, de mos-tanában csak malacokat heréltetnek. A bikaborjákat herelés nélkül szer-ződik le, ma már nem divat az ökörtartás. A fiatalabb nemzedék na-gyobb része nem is tudja, hogy a fiatal ökörtinót régebb *tulok*nak ne-
vezték, pedig még ma is járja Korondon a közmondás: „Tanulj, tulok, met ökor léssz.” Ha néha mégis csikóherelésre kerül sor, azt ma az állat-

orvossal végeztetik. A malacokat sem heréltetik ma már húsvét nagypéntekén, hanem amikor idő és alkalom adódik.

Régebb az volt a szokás — ma is az —, hogy a *herélőt* és a *segítsegeket* pálinkával kínálják. A herélő a kivett heréket — ahogy nálunk mondják: a tököket — el szokta vinni haza, főképp akkor, ha több helyen is herélt, mert igen finom ínycsalatokat lehet belőlük készíteni. A herélőnek a tökökön kívül egykor csak a köszönöm volt a fizetsége.

A múlt század végén és e század elején a Felszeg utcában híres *lóherélő* volt Molnos (Tami) Mihály, akit röviden mindenki csak Tami Minya bának ismert. Minya bá a lovakat *felelőség mellett* herélte; egy herélés alkalmával egy lónak lába törött, azt megfizette. Nemcsak Korondról, hanem a környező tanyákról és falvakból is minden nagypénteken sok csikót hoztak hozzá *heréltetni*.

Tami Mihály kiöregedése után a *lóherélés* a 40-es évek elejéig az Alszeg utcában, Oláh Mihálynál történt. Oláh Mihály a lovakat nagyon szerette; ő maga is mindig szép csikókat, lovakat tartott. A csikótulajdonosok nagypénteki gyülekezése most már feléje irányult, ő maga azonban nem herélt, csak helyet adott a heréltetőknek. Egy ideig Szolokmából jött át egy Sándor bá nevű ember herélni, majd az ő kiöregedése után a székelyudvarhelyi állatorvos járt ki Korondra. A 30-as évek végén, a 40-esek elején dr. Adleff állatorvos végezte a csikóherélést.

Egy-egy nagypénteken 30—40 herélni való csikó gyűlt össze. A herélés délelőtt 10 óra tájban kezdődött. Aki a csikóját heréltetni vezette, annak kellett gondoskodnia a segítségről is: nyolc jó markos legényről vagy fiatalemberről, akik mind hasonló erejűek voltak, mert ha nem egyszerre és nem egyformán *fogtak*, előfordulhatott, hogy az állatnak a lába eltörött; ezért az állatorvos felelősséget nem vállalt. A *fogók ist-rangból* (kötél) egy hámfélét formáltak, ezt a ló nyakába akasztották, majd ehhez két más kötéllal a ló két hátulsó lábát *elékötték*. A két első lábára szintén egy-egy kötelet kötöttek és ezzel *lehúzták* a lovat. Amikor a földön feküdt, az első és a hátulsó jobb, úgyszintén az első és a hátulsó bal lábszárait egymás mellé helyezték, majd kötéllal jó szorosan összekötötték. Ekkor egy vastag, erős *patingot* (az eketaligát az ekével összekötő szíjat) tettek keresztül a hanyatt fektetett ló faránál, és a lábait kötelekkel még ehhez is *lebiztosították*. (A lóherélésre használt pating ma is megvan Oláh Mihály Domokos nevű fiánál.) A nyolc fogón kívül egy ember a ló fejét fogta, hogy meg ne fulladjon; egy pedig a farkát *félrefogta*, hogy a herélő dolgozni tudjon.

A borjak, malacok *lefogása* nem járt ekkora munkával. A legtöbb helyen a malacot a disznók etetővályujába fektetik hanyatt, két ember fogja a lábait és egy a fejét.

A heréltető gazda a nyolc fogó mindenikének egy fél liter pálinkát vagy annak megfelelő pénzt adott. A herélőnek a herélést az újabb időkben külön megfizették; a díjszabás az 1930-as években 50 lej volt.

A kivágott sebet fából készített kicsi *csíptetővel* *összecsíptették* és időnként hideg vízzel locsolgatták, hogy ne dagadjon meg. Az állatot este-reggel *megvezetgették* (megjáratták), alája az istállóban bőséges tiszta almot raktak.

Heréléskor a kiszedett heréket mind egy nagy edénybe rakták. Délután, a herélés végeztével, a háziasszony pörköltnek finoman elkészítette, majd a herélő, a fogók és a háziak közösen elfogyasztották. Érdekes, hogy Korondon ma is élő szokás szerint nagypénteken a halon kívül semmiféle húsfélét vagy zsírosat nem fogyasztanak, sokan még a kenyeret, tojást, tejet sem eszik meg, a lótoköt viszont megették. Ekkor itták meg a pálinkát is, miközben a beszélgetés, a szórakozás sokszor az éjszakába nyúlt.

A lóherélés akkoriban nagy eseménynek számított. Napokig arról beszéltek, hogy kinek a csikóját hogyan húzták le; melyik markos legénynek, fiatalembernek hogyan *fogott a keze*; melyiknek milyen volt az ereje.

Azt is meg kell említenünk, hogy a herélés színhelyére — utóbb Oláh Mihály csúrkertjébe — sok ember és gyermek gyűlt össze; még más utcákból is eljöttek csodálkozni. Ilyenkor a gyermekeket az idősebbek hajtották el onnan; attól féltek, hogy egy csikó megrúgja valamelyiküket. Közben főlemlegették a híresebb lótartó gazdákat, a szászrégeni, hodosi, parajdi, székelyudvarhelyi, székelykeresztúri, korondi vásárokon történt ló-adásvételeket, áldomásivásokat, régi ismerőssel, *katonakollégával* való találkozást stb. Korondon ugyanis voltak olyan *lótartók*, akik messze elmentek a vásárokba *lóvenni*, egészen Köhalomig, valamint Fogaras vidékére is. Azt is elbeszélték, hogy az elmúlt esztendőben a herélés sebe ki lovának hogyan gyógyult meg, mekkorára dagadt stb. És végül azt is *felemlegették*, hogy kik voltak vagy kik a híres lótartó gazdák, lószakértők.

E sorok írójának apai nagyapját, István Lajost (1857. okt. 15.—1945. dec. 30.) tartották a múlt század végétől az 1930-as évek közepéig a legjobb lóismerőnek; idősebb gazdálkodók még ma is emlegetik. Nagyon sokan kérték, hogy a vásárokon segítsen nekik lovat venni. Tudta, hogy melyik ló milyen *húzó* lesz; felismerte a *kehet*, *pókot*, *kapcát* stb. Neki magának is mindig jó lovai voltak, és a nép úgy tartotta, hogy azok azért olyan kövérek, mert akasztott ember *ujjasából* (kabát) vágott posztóval *pucolja* őket. Ő maga viszont úgy vélekedett, hogy a lónak jó széna, sarjú és zab kell, kevés terü a szekérre és lassan járj vele.

Az említett Oláh Mihály szintén ismert lókedvelő volt. Őt követte Fábrián (Dani) József, Lőrincz (Zsiga) Ferenc, Tófalvi (Péter) József, Kendi Lajos és még többen mások. Kendi Lajos annyira szerette a szép és jó lovakat, főképp pedig az olyan csikókat, amelyeket maga *tanított be a hámba*, hogy halála előtt a temetéséről úgy hagyakozott: a gyászmenet előtt és után két-két szép fekete lovat vezessenek, legyen a sörényükbe fekete szalag fonva. Kívánságának eleget tettek.

Ma Korondon a legjobb lóismerőnek Tófalvi (Göndör) Jánost tartják.

Aki ma csikót akar heréltetni, az az állatorvoshoz fordul. Pár évvel ezelőtt az alsósófalvi Kacsó Gézához is jártak heréltetni. Neki egy olyan *iskolának* nevezett, kalodaszerű állványzata volt, amelybe a lovat bevették, fejét és a lábát megkötötték, és az állat lábon állott, amíg műszerrel kiherélték.

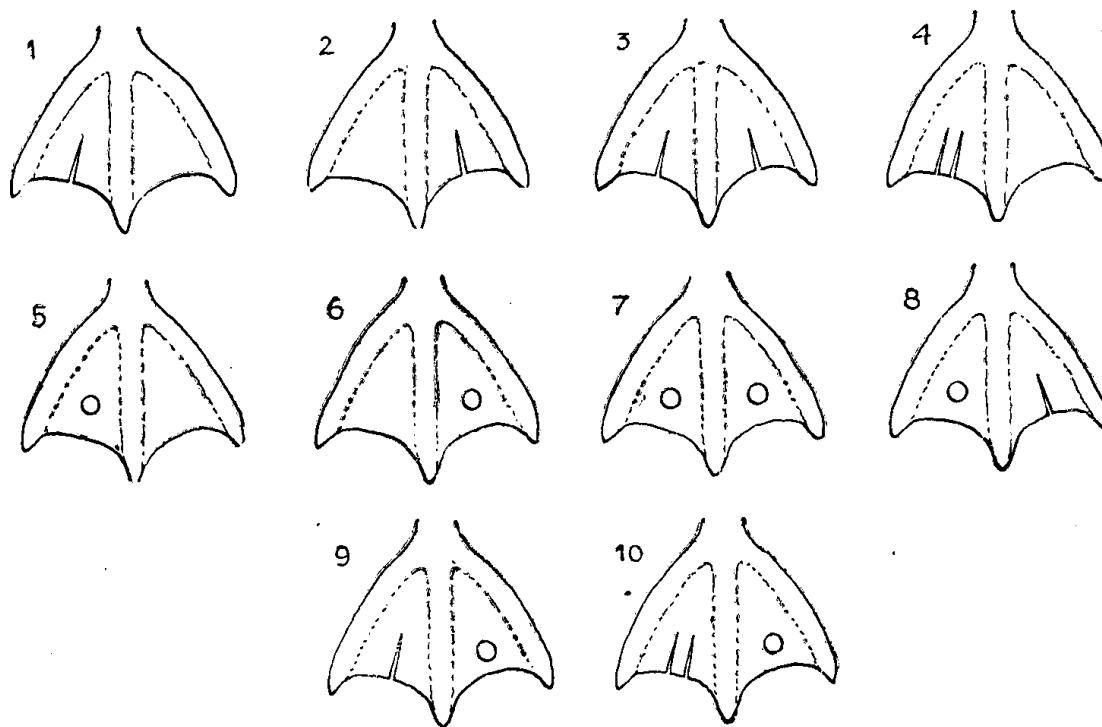
Korondon a lóherélés ma már ritkaság, mert a lóállomány nagyon megcsappant: kiszorították az autók és a gépesített gazdálkodás.

A háziállatok tulajdonjegyei

A korondi mesteremberek mindig szerettek és ma is szeretnek *jegy*t tenni azokra a szerszámaikra, amelyek a legjobban *a kezükhöz állnak*. A földművesek szintén. Az utóbbiak azonban nemcsak a gazdaságukban használt szerszámaikat jegyezték meg, hanem háziállataikat is.

A háromfordulós határhasználat idején, vagyis 1940-ig a libák is csapatosan kijártak a *nyomásra* (ugar) legelni, ezért felismerésük végett megjegyzték őket. A jegyet a *tapsijukra* tették: a lábujjaik közti úszóhártyára részben lyukat vágtak, részben behasították (1. rajz), illetőleg a *sarkantyúját* levágták. Ezek mellett némelyik gazda még valamilyen festékkel a libák *kontyát*, *nyakát* vagy *hátát* is befestette. A jegyet a libára *pipe* korában tették, amikor már akkorára nőtt, hogy a jegy a további növekedéssel sem tűnt el róla.

A libák nagyon ritka esetben vegyültek össze kint az ugaron. Ha egy-egy pipe vagy liba mégis egyik seregből a másikba vegyült, ezt a másik sereg tagjai nagyon ritka esetben fogadták maguk közé: annyira *sziszegtek* és *szíptak*, hogy az ilyen helyét vesztett pipe vagy liba egyik seregtől a másikig bódorgott, amíg a saját seregét megkapta vagy vala-

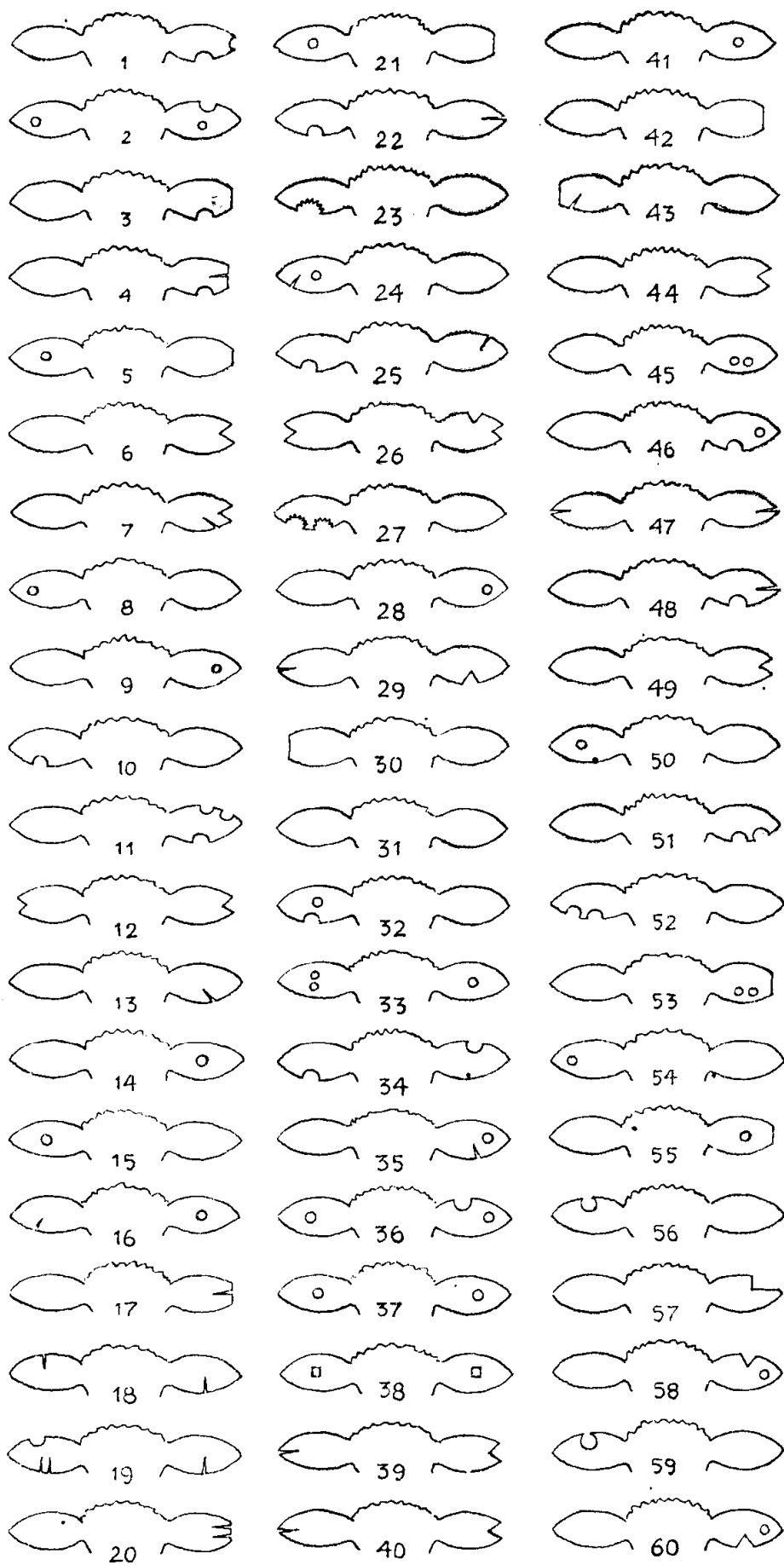

f. Korondi libajegyek

melyik sereg befogadta. A jegy arra szolgált, hogy az ilyen elbódorgott libát megtalálják és a tulajdonjogot tisztázzák.

A tulajdonjegy használata a juhok esetében volt a legfontosabb és legáltalánosabb.

A juhokat szintén fiatalon, bárány korukban *jegy*zték, és mindenik juhtartó gazdának megvolt a maga egyéni jegye. Olyan eset is adódott, hogy a családban ugyanaz a jegy apáról fiúra öröklődött. Ilyen példának

2. Korondi juhfüljegyek 1930—1960 között

hozom fel Kovács Sándort (Dió utca), aki a juhjegyet a nagyapjától, Ravasz János (Alszeg utca) az apjától, Papp Balázs (Vadmező) és testvére, István (Piac utca) szintén az apjától örökölte. Volt reá eset, hogy tavasszal, amikor a juhokat kezdték *kicsapni* a legelőre, némelyik gazda a *füljegyen* kívül még valamilyen festékkal is jegyet tett a juhaira, bárányaira. A leggyakrabban használt festékszín a piros, kék, zöld és a fekete volt. Aki így is megjegyezte az állatait, az este, hazatéréskor a nyájából könnyen ki tudta válogatni a sajátjait.

A juhoknak mindig a fülét jegyezték meg. A jegy a múltban is, ma is *juk*, *kerékfalas* (köríves) *kivágás*, *ájas* (lefelé hegyes) *bevágás*, illetőleg ezeknek a kombinációja szokott lenni. A lyukasztásra a háborúk alkalmával visszamaradt *puskagójo-hűznit*, a bevágásra *lapos*, a kerékfalas kivágásra *kerek vésőt* használtak.

A 2. rajzon az 1930—1960 között Korondon dívó juhfüljegyeket közlöm, hátulról nézve. Az alábbi jegyzék, a füljegyek sorszámainak megfelelően, a gazda nevét és lakóhelyét (az utcát vagy tanyát) tünteti fel. A felsoroltak egynegyede ma már nem él.

1. Domokos Mátyás, Só út. 2. Balázs Domokos, Borvíz utca. 3. Oláh Dénes, Só út. 4. Molnos (Pali) Ákos, Felszeg utca. 5. Molnos Ilyés, uo. 6. Kedei Pálffy Mihály, Telek utca. 7. Lőrincz Ákos, Dió utca. 8. Tófalvi (Nyakas) Salamon, Fenyőkút. 9. Tófalvi (Nyakas) Sándor, uo. 10. Fábrián Ferenc, Só út. 11. Fábrián Imre, Piac utca. 12. Tódor Sándor, Tószeg utca. 13. Bertalan József, uo. 14. Máthé (Száráz) János, Alszeg utca. 15. Tóth Sándor, uo. 16. Ambrus Sándor, uo. 17. Ravasz János, uo. 18. Süket Lajos, uo. 19. Katona (Kerekes) József, Borvíz utca. 20. Makó József, Tanórok. 21. Tófalvi (Bíró) Ferenc, Alszeg utca. 22. Kedei Árpád, Telek utca. 23. Balázs József (Baba), Alszeg utca. 24. Koszta Albert, Koszta utca. 25. Tófalvi János, Alszeg utca. 26. Imre Gergely, uo. 27. Simó Balázs, uo. 28. Palkó (Bot) György, Derékföld. Mivel cipész volt, cipőbe való *ringlit nyitolt* a bárányok fülébe. 29. Kovács Sándor, Dió utca. 30. Tófalvi (Vári) Mihály, Telek utca. 31. Tódor Sándor, Alszeg utca, jegy nélkül. 32. Molnos Vince, Telek utca. 33. Molnos István Mózesé, uo. 34. Tófalvi (Deák) Ferenc, Alszeg utca. 35. István Péter, uo. 36. Simény Márton, Só út. 37. Simény Imre, uo. 38. Lőrincz Lajos, Alszeg utca. 39—40. Simény Lőrinc és Tófalvi (Deák) József, uo. A két gazda jegye egyforma volt, ismerték és meg tudták különböztetni egymás juhait. 41. Oláh Péter, Felszeg utca. 42. Id. Molnos Péter, Telek utca. 43. Molnos József, uo. 44. Koszta (Juli) Péter, Sárosvápa utca. 45. Molnos (Peti) József, Piac utca. 46. Molnos (Gergely) János, Kendi utca. 47. Lőrincz (Ilyés) Bertalan, Felszeg utca. 48. Ambrus József, Alszeg utca. 49. Balázs (Pandi) József, Piac utca. 50. Balázs (Pandi) Domokos, uo. Utóbb a Borvíz utcába költözött. 51. Id. Józsa Lajos, Alszeg utca. 52. Józsa Imre, uo. 53. Oláh Domokos, uo. 54. Fábrián (Szász) Árpád, uo. 55. Koszta Márton, Koszta utca. 56. Papp Balázs, Vadmező. 57. Molnos Gergely, Alszeg utca. 58. Palkó (Bot) Balázs, Borvíz utca. 59. Papp István, Piac utca. 60. Máthé (Száráz) Ignác, Borvíz utca, utóbb Alszeg utca.

1947-ben történt, hogy két major nyája ősszel a *számadás* előtt *összement* (összekeveredett). A *pakulárok*⁶ igyekeztek szétválogatni őket, de mielőtt ez végleg sikerült volna, az egyik major a másik nyáj juhainak egy részét egykettőre eladta idegenből jött vevőknek. Számadáskor

derült ki, hogy a másik majornak 18 juha hiányzik. Napokig keresték házról házra járva, de nem találták meg; a hiányzó juhokat a majornak meg kellett fizetnie.

Máthé (Száz) Ignácnak egy juha szintén eltűnt. Ő Józsa Gyulával együtt télen edényt árusítva a Szeben megyei Bruj faluba jutott. Itt egy háznál éjszakára szállást kértek. A gazdával beszédbe ereszkedtek, és amikor az megtudta, hogy szállói korondiak, elmondta, hogy az ősz folyamán ő is járt Korondon, ahol juhokat vásárolt. Száz Ignác kérte: engedné meg, hogy a juhokat nézze meg. A gazda beleegyezett. Máthé, amikor egy juhval szembenézett, azt mondta: „Ez a juh az enyém.” Addig a juhot nem fogták meg, amíg Máthé meg nem mondta, hogy milyen a füljegye. Amikor megfogták, valóban a mondott füljegy volt a fülén.

A gazda beleegyezésével elhívták a milícia őrsparancsnokát és tudára adták a történeteket. Itthon a községi néptanács elé került az ügy, és a tettes major beismerte hibáját. 18 juhot visszaadott a károsultaknak. Mivel a juhok között olyan is volt, amelyet télen megnyírtak, az ilyen után 2 kg gyapjút is kellett adnia, Máthé Ignác pedig a földérintésért az egy juha helyett két juhot kapott.

Ez a példa is bizonyítja, hogy volt és ma is lehet jelentősége az egyéni állatjegyeknek.

1940 előtt, amelyik évben sok bükkmakk termett, őszire a disznótartó gazdák *disznópásztort* fogadtak, aki a hízónak szánt disznókat *felhajtotta az erdőre a makkra*. Az ilyen disznónak — a juhokhoz hasonlóan — a fülét is szokták jegyezni, de a legtöbbször családi és keresztnévük kezdőbetűit ollóval *felnyírták* a disznó oldalára. A lenyírt szőr később nőtt ki, így a disznóra könnyen rá lehetett ismerni.

A disznókkal való makkoltatás néhai szokását Korond határában két olyan *Disznyókosár* határnév is őrzi, amelynek magyarázatát a mai fiatalok nagy része már nem tudja; az egyik Fenyőkút felé, a másik a pálpataki határrészen található.

Az 1940-es években a korondiak fokozatosan felhagytak a makkoltatással, mert elterjedt az a vélekedés, hogy a makkos disznó szalonnája nem jó: nyáron csepegős, íze pedig a bükkmakkolaj ízeire emlékeztet. Továbbá anyadisznót azért nem jó a makkra hajtani, mert a malcai fejfájósak lesznek és megdöglenek. A bükkerdők közelében lakó pálpatakiak és fenyőkútiak disznói viszont némelykor még napjainkban is — ha jó a makktermés — ősszel a makkra járnak.

A hármás határhasználat idején Korondon sok bivalyt tartottak. Ezeket is borjú korukban jegyezték meg: lehúzták, kilyukasztották a fülét, kivágtak belőle vagy behasították, mint a juhokon szokás. Olyan gazda is akadt, aki tavasszal a füljegyen kívül egy rossz kötelet kötött a bivaly nyakára, hogy így könnyebben megismerje. Az ilyen jegyet azonban nem tartották szerencsésnek: ezzel valami bokorra, ágra fel is akaszthatja magát az állat, vagy *legyezés* közben a hátsó lábával belerúghat, eldől és *megnyuvassza magát* (megfullad), ha a közelben nincs valaki, aki megszabadítsa.

Korondon ma már senki sem tart bivalyt. Az utolsót Imre Ákos (Malom utcai) adta el 1962-ben Felsősfalvára Fülöp (Tapló) Sándornak. A szomszédos Alsó- és Felsősfalván elvéve még napjainkban is tartják.

Az 1978. november 20-i korondi baromvásárra a két Sófalváról 4 bivalyt hajtottak, fülükön a következő jegyekkel: 1. a bal fül hátul közepén kerékfalasan kivágva. 2. A jobb fül közepén behasítva. 3. A jobb fül hegye levágva. 4. A bal fül hátul behasítva.

Tavasszal, amikor a nagyállatokat *felcsapták* a legelőkre, a közbirto-kossági *legelőbizottság* tagjai a pásztorral a legelők bejáratánál tüzeltek és a tűzben vasból kovácsolt *béjegzőt* melegítettek. Mindenik állatot többben jó erősen megfogták és a farára a béjegzővel a legelő nevének kezdőbetűjét *sütötték*. A *Fenyőkúti legelő* jele nagy *F*, a *Datka legelőé* nagy *D*, a *Melegpataki legelőé* nagy *M* és a *Verespataki legelőé* nagy *V* betű volt. Megtörtént, hogy a legelő jelét a szarvasmarhák szarvára sütötték kisebb betűvel, de a farán jobb volt, mert azt már messziről lehetett látni. A lóféléket is *besütötték*. Mindez arra szolgált, hogy ha nyáron valamelyik állat elveszett a csordából és más csordába vegyült, könnyen felismerhető legyen.⁷

Ugyancsak a könnyebb felismerés végett a ló és a csikó hajába vagy farkába nagyon ritka esetben színes — legtöbbször piros — szalagot fontak. Mások *lantot* (kolomp) vagy *pergőt* (csengettyű) *köttek* a nyakára.

Kecskére nagyon ritkán tettek jegyet és csak a fülét jegyezték.

Ma már Korondon a libákat nem jegyzik; disznókat makkra nem hajtának; a legelőre nagyállatot egyénileg ritkán küldenek; a napi *kijáró csordában* is kevés az állat. Ugyancsak kevés azoknak a gazdáknak is a száma, akik egyénileg juhot tartanak. Így az egyéni tulajdonjegyek a használatból lassan kiszorulnak és feledésbe merülnek. A nagyüzemi állattenyésztésben az állatok nyilvántartására fém füljegyeket használnak.⁸

JEGYZETEK

¹ A népi állattartás újabb szakirodalmából csak arra a néhány erdélyi vonatkozású közleményre hivatkozom, amely az állatgyógyítással, illetőleg a tulajdonjegyekkel kapcsolatos adatokat is tartalmaz. Nagy Ödön: *A mezőpaniti juhtenyésztés*. Ethn. IL (1938). 185—192. (A füljegyekről és a gyógyításról 191.) Györffy István: *Állattartás = A magyarság néprajza*, II. Második—harmadik kiadás. Bp. (1942.) 83—147. (A tulajdonjegyekről 101—105; a csikóherelésről 109; az állatgyógyításról 110—111.) Vajkai Aurél: *Népi orvoslás a Borsavölgyében*. (Borsavölgyi Kutatások. Néprajz.) Kolozsvár 1943. 155—176. *Állatorvoslás*. Kós Károly: *Lakatos István állatgyógyító tudománya* [Mezőköbölkút], Erdély XLIII (1946). 2. sz. 17—19. Uő: *A kalotaszegi kosarazó juhászat = Miscellanea Ethnographica*, I. (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 9.) Kolozsvár 1947. 3—28. (A füljegyekről 17—18; a gyógyításról 20—21.) Uő: *Contribuții la cercetarea etnografică a creșterii bivolilor*. Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1974—1975. Cluj-Napoca 1975. 121—136. (A gyógyításról 131—132.)

² Összehasonlításként, román adatokkal is, K. Kovács László: *Tejvarázslás a Borsavölgyében*. Ethn. LVI (1945). 52—59.

³ Ebben a ráolvasásban is „Szent Ilona asszony” szerepel, mint Bornemisza Péter XVI. század végi 7. bájoló imádságában: *Ördögi Kísírtetekről*. Sempte 1578. 809. Bővebben Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtől lépék*. Archaikus népi imádságok. Bp. 1976. 106—109.

⁴ Bővebben a szerzőtől: *A korondi sósvíz és használata — ND 1978*. 101—106.

⁵ *Toplicás* vö.r. *toplîță*: hévízforrás; holt ág; tócsa. Elterjedéséről és jelentésváltozatairól a székely, valamint a csángó nyelvjárásban Márton Gyula—Péntek János—Vő István: *A magyar nyelvjárás román kölcsönszavai*. Bukarest 1977. 383.

⁶ *Pakulár*: Korondon a *majornak* alárendelt juhásztorok neve, mégpedig a *fejőpakulár* a *fejős* juhokat őrizte és fejte, a *meddűpakulár* a *meddű* (nem fejős) juhokat, borbécsket és bárányokat őrizte. Vö.r. *păcurar*: juhász. A kölcsönszónak a romániai magyar nyelvjárások nagyobb részére kiterjedő gyakoriságáról Márton-Péntek—Vöo i.m. 286—287.

⁷ Gazdag történeti és földrajzi összefoglalás Tárkány Szűcs Ernőtől: *A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon*. Ethn. LXXVI (1965). 187—199. és 359—410. Vö. még Szilágyi Miklós: *A lovak tulajdonjegyei Gyomán*. Uo. LXXXIX (1978). 286—290. A kutatás elméletéhez l. Gráfik Imre: *A tulajdont jelölő jelek rendszere a népi műveltségben*. Népr. Ért. LIV (1972). 69—105. és *Tulajdonjelek a népi kultúrában (Elemzési lehetőségek entrópia analízissel) = A társadalom jelei*. Szemiotikai tanulmányok. (Bp. 1978.) 40—44. Összehasonlító irodalom Vulcănescu, Romulus: *Les signes juridiques dans le région carpatho-balcanique*. Revue des études sud-est européennes II (1964). 1—2. sz. 17—69.

⁸ Saját ismereteimen és emlékeimen kívül főbb adatközlőim Imre Gergely (75 éves), id. Józsa Lajos volt pakulár (65), Máthé (Száráz) Ignác (52), Oláh Domo-kos (63), Oláh Péter volt pakulár (65) és id. Ravasz János (78), akiknek segítségéért itt is köszönetet mondok.